

QO‘QON UNIVERSITETI XABARNOMASI

ILMIY-ELEKTRON JURNALI
9-SON

**KOKAND UNIVERSITY
HERALD** | **2023**
VOLUME №9

**QO‘QON
UNIVERSITETI
XABARNOMASI
9-SON**

**KOKAND
UNIVERSITY
HERALD
VOLUME 9**

**ВЕСТНИК
КОКАНДСКОГО
УНИВЕРСИТЕТ
ВЫПУСК 9**

9/2023

QO'QON UNIVERSITETI

XABARNOMASI

Ilmiy-elektron jurnali

Tahrir kengashi raisi:

G'.E.Zaxidov

Bosh muharrir:

Sh.R.Ruziyev

Tahrir kengashi mas'ul kotibi:

A.A.Yusupov

Sahifalovchi muharrir:

T.M.Umarov

Texnik muharrir:

D.Z.Solidjonov

Tahririyat hay'ati:

1. I.f.d., prof., S. G'ulomov (O'z.R. Fanlar Akademiyasi)
2. DSc., prof., Sh. I. Mustafakulov
3. DSc., Mark Rozenbaum (AQSH)
4. PhD., I. Bobojonov (IAMO, Germaniya)
5. PhD., N. Djanibekov (IAMO, Germaniya)
6. PhD., K. Akramov (IFPRI, AQSH)
7. PhD., N. Yusupov (Woosong University, J.Koreya)
8. DSc., D. Xosilova (University of Wyoming, AQSH)
9. I.f.d., prof., B. Salimov (TDIU)
10. I.f.d., prof., K. Axmedjanov (KIUT)
11. I.f.d., prof., N. Maxmudov (TDIU)
12. PhD., Sh. Aktamov (Singapur universiteti)
13. I.f.d., prof., U. Gafurov (TDIU)
14. I.f.d., prof., X. Qurbonov (TDIU)
15. F.f.n., dotsent D. Xodjayeva (QDPI)
16. I.f.n., dotsent, N. Urmonov (TDIU)
17. F.f.d., prof., Sh. Shaxobidinova (ADU)
18. F.f.d., prof., M. Umarxodjayev (ADU)
19. I.f.n., dotsent, J. Qambarov (FarPI)
20. PhD, dotsent, D. Rustamov (ADU)
21. I.f.n., dotsent, A. Islamov (Qo'qon universiteti)
22. PhD., M.Najmiddinov (Qo'qon universiteti)

Qo'qon universiteti xabarnomasi

("Вестник Кокандского университета – Kokand University Herald") ilmiy-elektron jurnali Qo'qon universiteti Kengashining qaroriga asosan tashkil etilib, 2020-yil 10- oktabrda O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №1138 raqami bilan ro'yxatidan o'tkazilgan, shuningdek davlatlararo standartlar talabi asosida O'zbekiston Milliy kutubxonasidan jurnal uchun 2181-1695 ISSN-raqami olingan.

© "Kokand University" – 2023

Tahririyat manzili:

150100, Farg'ona viloyati, Qo'qon shahri, Turkiston ko'chasi, 28 a-uy, 1-xonadon

Mundarija:/Outline:

Iqtisodiyot / Economy			
1.	Sh.Ruziyev	O'zbekistonda smart turizmni zamonaviy prinsiplari asosida rivojlantirish va bunda xorij tajribasidan foydalanish	3-6
2.	Kh.Sabirov A.Akbarova	Strategy for the development of free economic zones in Uzbekistan	7-10
3.	K.Светлана O.Арзиқулов Г.Атамуратова	Методы управления кредитным портфелем коммерческих банков	11-16
4.	J.Bobanazarova L.Zulfikarova	Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning rivojlanishida yoshlarning kasbiy layoqatlarini shakllantirish	17-20
5.	K.Kurpayanidi	Institutional aspects and risks in the digital economy: ways to reduce uncertainty for economic agents	21-25
6.	A.Abduvoxidov X.Nazarov	Qishloq xo'jaligi tarmog'ini zamonaviy axborot texnologiyalari orqali raqamlashtirish va innovatsiyalarni jadallashtirish istiqbollari	26-30
7.	Sh.Rasulova	Oziq-ovqat sanoat korxonalarini faoliyatini boshqarish hamda korxonalar iqtisodiy samaradorligini oshirish yo'llari	31-34
8.	Kh.Sabirov A.Akbarova	Influence of the volume of industrial production in Uzbekistan on the import trend	35-40
9.	M.Turg'unov	Raqamli iqtisodiyot sharoitida oziq-ovqat sanoati korxonalarini faoliyatida zamonaviy boshqaruv istiqbollari	41-45
10.	K.Svetlana U.Gulmira	Tadbirkorlik faoliyatida motivatsiya modellarining xorijiy davlatlar tajribalarining ahamiyati	46-49
11.	Г.Хусанова	Худудлар саноатини комплекс-инновацион ривожлантириш модели (Наманган вилояти мисолида)	50-52
12.	T.Boburjon J.Mamasoliyev	Mamlakat yalpi ichki mahsulotiga soliq turlarining ta'siri	53-60
13.	A.Abdusamidov	A comprehensive analysis of the impact of globalization on auditing standards	61-63
14.	K.E. Grishin Y.Djabbarova	Features of printing production in modern conditions	64-67
15.	X.Gafurov S.Abdulhamidov	Mamlakat yalpi ichki mahsulotini rivojlantirishda kichik biznesni o'rni va duch kelishi mumkin bo'lgan muammolar tahlili	68-71
16.	A.Abdusamidov D.Xo'jamurodov	Moliyaviy texnologiyalar tarixi va rivojlanishi: O'zbekiston misolida	72-74
17.	D.To'xtamurodov	Erkin iqtisodiy zonalarni rivojlantirishni boshqarishning samaradorligi	75-78
18.	Н.Мукумова	Состояние, тенденции и особенности развития рынка услуг высшего образования в Узбекистане	79-84
19.	J.Turg'unov	Mamlakatimizda yashil iqtisodiyotni joriy etish holati va asosiy yo'nalishlari	85-87
20.	U.Mamadaliyev	Specific characteristics of tour operator activity management	88-90
21.	М.Усмонов	Актуальные вопросы достижения точки безубыточности на предприятиях	91-94
22.	Kh.Gafurov	Unraveling complexity: assessing the impact of real effective exchange rate on Uzbekistan's trade dynamics	95-98
23.	L.Yoqubov	Iqtisodiyotni rivojlantirishda investitsiyalarni jalb qilish mexanizmlari tahlili	99-101
24.	Z.Umarova	Iqtisodiy islohotlar sharoitida korxonalarni boshqarish	102-105
25.	O.Umarov Yo.Murodova	Sayyohlar uchun yovvoyi tabiat farovonligini oshirishda marketingdan foydalanish	106-108
26.	Sh.Saloxitdinov	Mehnat bozoriga oliy ta'lim muassasalari tomonidan bitiruvchilarni tayyorlashni tartibga solishning institutsional asoslari	109-112
27.	Sh.Rasulov	Mehnat resurslarining iqtisodiyot tarmoqlari bo'yicha bandligining joriy holati tahlili	113-116
28.	G.Melibaeva	An overview of the function of human resource management in employee performance and motivation	117-121
29.	M.Gulomkodiroya	An overview of green banking practices in Uzbekistan	121-125
30.	M.Tojiyeva	Kichik biznesni rivojlantirishning mamlakat ijtimoiy- iqtisodiy hayotidagi ahamiyati	126-130
31.	Sh.Po'latov Sh.Musabekov	The study of value-added tax: knowledge from the eu vat experience and Uzbekistan's vat system	131-135
32.	M.Sultonov	Fond bozori va unda tijorat banklarining tutgan o'rni	136-139

33.	Sh.Po'latov	O'zbekiston respublikasida qo'shilgan qiymat solig'i va aylanmadan olinadigan soliq to'lovchilarini bir-biridan farqli jihatlarini baholash	140-143
34.	A.Baxromov	Increasing the economic efficiency of textile industry enterprises through digital technologies	144-146
35.	H.Rasulov	Siyosiy mojarolarning turizmga ta'siri	147-150
36.	D.Mamayusupova	Turizm sohasida davlat-xususiy sherikligi ishtirokchilarining o'zaro hamkorligi samaradorligini oshirish	151-153
Pedagogika / Pedagogy			
37.	M.Ganiyeva D.Ergasheva	Unlocking knowledge: key pedagogical aspects of the study of philology	154-158
38.	Sh.Jumanova A.Abdullayev M.Odilova	O'zbekistonda pisa testi natijalari va boshlang'ich ta'lim o'quvchilarini bu testga tayyorlash istiqbollari	159-162
39.	M.Temirova	Mustaqillik yillarida O'zbekistonda ichki ishlar profilaktikasi inspektorlari faoliyatini tashkil etishning huquqiy asoslarini mustahkamlanishi	163-165
40.	G.Sanginova	Erta bolalik ta'limini qo'llab-quvvatlashda oilalarning roli	166-169
41.	N.Valiyeva	Boshlang'ich sinf o'quvchilarida matematik kompetensiyasini rivojlantirish yo'llari	170-173
42.	V.Abdullaeva	Yusuf Xos Hojibning "Qutadg'u bilig" asarining o'rganilishi hamda asardagi somatik frazeologik birliklarning qo'llanilishi	174-179
43.	S.Asilova	Tarbiyasi qiyin o'quvchilarni kasb-hunarga yo'naltirish masalalari	180-183
44.	Z.Eraliyeva D.Djo'rayeva	Bolalar tafakkurini rivojlantirishda ayrim didaktik o'yinlarning ahamiyati	184-186
45.	G.Komiljonova	Fanlararo bog'lanishlar asosida talabalarni bilim va ko'nikmalarini rivojlantirish	187-192
46.	Sh.Pardayev	O'quvchilarning individual o'quv natijalarini baholashga zamonaviy yondashuvlar	193-196
47.	A.Mirzakulov	IIV akademiyasi kursant qizlarini zamonaviy krossfit sport turi orqali jismoniy tayyorgarligini takomillashtirish	197-200
48.	F.Berdibekova	Akmeologik yondashuv asosida talabalarni kasbiy faoliyatga tayyorlashning pedagogik mexanizmlari	201-203
49.	H.Akbarova	Talim jarayonlarini raqamli texnologiyalar asosida samaradorligini oshirish (onlayn o'yinlar)	204-208
Filologiya / Philology			
50.	M.Mamatqulova	How does a person become multilingual?	209-2012
51.	M.Mamatqulova	Needs analysis as a main phase for designing english for specific purposes (esp) course	213-216
52.	L.Uzakova	O'zbek va ingliz tillarida to'y bilan bog'liq leksik birliklarning lingvokulturologik tadqiqi: o'zbek va ingliz tillarida to'y bilan bog'liq leksik vositalarning chog'ishtirma tadqiqi	217-221
53.	G.Xoldorova	Alisher Navoiy ijodida sakkokiy an'analari	222-224
54.	M.Парпиева	Актуальные вопросы изучения русского языка	225-227
Raqamli texnologiyalar / Digital technologies			
55.	C.Гулямов A.Шермухамедов Б.Шермухамедов	Применение искусственного интеллекта в образовании	228-232
56.	F.Mulaydinov D.Otajonova	Breaking language barriers: the future of english language teaching with ar/vr technology	233-236
57.	F.Mulaydinov A.Abdullayev M.Odilova	Ta'limda raqamli texnologiyalarning roli	237-240
58.	T.Azimova	Matematikani o'qitishda qiyosiy usullar va o'quv texnologiyalari	241-244
59.	Sh.Akhunova	Concerns regarding the use of foreign experience and the significance of using digital technologies to boost the tourism network's competitiveness	245-249
60.	B.Akramov	Fizika fanini o'qitishda zamonaviy texnikalardan foydalanish va zamonaviy texnik qurilmalarni amaliy o'rganish	250-253

KICHIK BIZNESNI RIVOJLANTIRISHNING MAMLAKAT IJTIMOYIY- IQTISODIY HAYOTIDAGI AHAMIYATI

M.M. Tojiyeva

Qo'qon Universiteti o'qituvchisi
muhabbatxontojiyeva1@gmail.com

MAQOLA HAQIDA

Qabul qilindi: 24-dekabr 2023-yil
Tasdiqlandi: 26-dekabr 2023-yil
Jurnal soni: 9
Maqola raqami: 30
DOI: <https://doi.org/10.54613/ku.v9i9.852>

KALIT SO'ZLAR/ Ключевые слова/ keywords

biznes, tadbirkorlik, kichik biznes, taraqqiyot strategiyasi, tizim, ijtimoiy-iqtisodiy tizim.

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada kichik biznesni qo'llab-quvvatlash va yanada rivojlantirish uchun mamlakatimiz rahbari tomonidan chiqarilayotgan farmon va qarorlar, taraqqiyot strategiyasida tadbirkorlikni rivojlantirishga qaratilgan chora tadbirlar va belgilangan vazifalar, bugungi kunda faoliyat yuritayotgan, yangi tashkil etilgan hamda faoliyati tugatilgan tadbirkorlik subyektlari soni statistik tahlili, ularning mamlakat ijtimoiy-iqtisodiy tizimiga ta'siri haqida yozilgan. Muallif tomonidan mamlakat yalpi ichki mahsuloti, bandlik, sanoat, eksport va importga kichik biznesning ta'siri statistik tahlil qilingan, kichik biznesning ta'sir sohasini nazariy jihatdan guruhlariga ajratilgan, tegishli xulosalar berilgan.

Kirish. Bugungi kunda barcha rivojlangan hamda rivojlanayotgan mamlakatlarda kichik biznesga bo'lgan e'tibor hamda uni rivojlantirishga qaratilgan sa'y-harakatlar kuchayib bormoqda. Shu qatorda, O'zbekistonda ham kichik biznes subyektlari faoliyatini rivojlantirish, ularni qo'llab-quvvatlash bo'yicha mamlakat Prezidenti tomonidan qator farmon va qarorlar chiqarilmoqda. "Hozirga qadar milliy iqtisodiyotni isloh qilish borasida tashqi savdo, soliq va moliya siyosatini liberalashtirish, tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash va xususiy mulk daxlsizligini kafolatlash, qishloq xo'jaligi mahsulotlarini chuqur qayta ishlashni tashkil etish hamda hududlarni jadal rivojlantirishni ta'minlash bo'yicha ta'sirchan choralar ko'rildi".

2022-2026-yillarga mo'ljallangan "Taraqqiyot strategiyasi"da "Tadbirkorlik faoliyatini tashkil qilish va doimiy daromad manbalarini shakllantirish uchun sharoitlar yaratish, xususiy sektorning Yalpi ichki mahsulotdagi ulushini 80 foizga va eksportdagi ulushini 60 foizga yetkazish" asosiy maqsadlardan biri etib belgilangan hamda bu maqsadni amalga oshirish uchun qator vazifalar belgilab qo'yildi.

✓ "Har yili O'zbekiston Respublikasi Prezidentining tadbirkorlar bilan "Ochiq muloqoti"ni o'tkazish.

✓ Hududlarda 200 ta yangi sanoat zonalarini tashkil etish va biznes-inkubatorlar tizimini rivojlantirish. Sharoiti og'ir bo'lgan tumanlarda tadbirkorlikni rivojlantirish uchun yanada qulay shart-sharoitlar yaratish.

✓ Ig'or xorijiy tajriba asosida faktoring amaliyotini rivojlantirish.

✓ 2026-yilga borib tadbirkorlik subyektlariga soliq yuklamasini yalpi ichki mahsulotning 27,5 foizidan 25 foizi darajasiga kamaytirish.

✓ Hududlarda tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash, ishsizlik va kambag'allikni qisqartirish bo'yicha mavjud tuzilmalar faoliyatini takomillashtirish.

✓ Tadbirkorlik subyektlari o'z faoliyatini boshlashi uchun zarur ma'lumotlarni erkin foydalanishga chiqarish. Qurilish faoliyatida qurilish nuqsonlari yoki muammolarining oldini olish.

✓ Iqtisodiyotda davlat ishtirokini qisqartirish va xususiy sektorga keng yo'l ochish. Iqtisodiy munosabatlarda erkin bozor tamoyillarini joriy etishni kengaytirish¹.

Kichik biznes cheklangan kapital, yirik kompaniyalar bilan raqobat va hukumat aralashuvi kabi muammolarga duch keladi. Biroq, ular, shuningdek, o'zgaruvchan bozor sharoitlariga tezda moslashish qobiliyatiga ega bo'lganligi uchun moslashuvchanlikka ega va yirik korporatsiyalar uchun muammo bo'lgan holatlar (mijozlar bilan ishlash, hodimlar bilan munosabatlar va hokazo)da yengillik bilan masalani hal

qilish imkoniyatiga ega bo'ladi. Umuman olganda, kichik biznes sog'lom iqtisodiyotning muhim tarkibiy qismi bo'lib, innovatsiyalar, ish o'rinlari yaratish va iqtisodiy o'sishga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Ular tadbirkorlikni rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi va bozorning xilma-xilligi hamda raqobatbardoshligini shakllantirishda juda muhimdir.

Adabiyotlar tahlili. "Biznes" atamasi ingliz tilidan (biznes) olingan bo'lib, biznes, faoliyat, mashg'ulot degan ma'noni anglatadi. Biroq, bu atamaning aniq ta'rifini topish qiyin. Turli davrlarda nashr etilgan iqtisodiy adabiyotlarda unga turli talqinlar berilgan. Ko'pincha "biznes" va "tadbirkorlik" atamalariga bir xil ta'rif beriladi. Demak, zamonaviy iqtisodiy lug'atda biznes – biznes, tadbirkorlikdir².

A.I. Ageyevning xulosalariga asosan – tadbirkorlikni tashkiliy-iqtisodiy innovatsiyalar va iqtisodiy erkinlik mavjud bo'lganda vujudga keladigan iqtisodiy hodisa deb hisoblagan. Shu bilan birga, iqtisodiy erkinlik, olimning fikriga ko'ra, xo'jalik yurituvchi subyektda iqtisodiy faoliyatning shakli va ko'laminii izlash hamda tanlash bilan bog'liq mustaqil qarorlar qabul qilishni kafolatlaydigan muayyan huquqlarning mavjudligini tavsiflaydi. Qaror qabul qilishda avtonomlik tadbirkorlikning asosiy shartidir³.

Ayrim mualliflarning fikricha, «biznes» tushunchasi «tadbirkorlik» tushunchasidan ancha kengroqdir. Demak, F.I. Shaxmatov va V.S. Nechiporenkolar biznes deganda daromad keltiradigan har qanday iqtisodiy faoliyat, tadbirkorlik faoliyat, ishlab chiqarish omillarining yangi kombinatsiyalarini amalga oshirish sharoitida esa – o'ziga xos biznes, daromadni kapitalashtirish bilan foyda ko'rinishidagi moliyaviy muvaffaqiyatga yo'naltirilgan boshqaruv tizimi.

R.Kantilon – tadbirkor ma'lum narxda sotib oladigan, noma'lum narxda sotadigan va shuning uchun tavakkal sharoitida harakat qiladigan shaxs degan fikrni bildirgan⁴.

O'zbek olimlarining fikrlariga ko'ra esa, tadbirkorlik – shaxsiy mulkiy daromad, foyda olish maqsadiga qaratilgan fuqarolarning mustaqil faoliyati deb ta'riflaydilar.

Tadbirkorlik faoliyati (tadbirkorlik) – tadbirkorlik faoliyati subyektlari tomonidan qonun hujjatlariga muvofiq amalga oshiriladigan, o'zi tavakkal qilib va o'z mulkiy javobgarligi ostida daromad (foйда) olishga qaratilgan tashabbuskorlik faoliyatidir⁵.

B.Sh.Akbarova tadbirkorga shunday ta'rif bergan: "tadbirkor" – o'zining ma'lum bir miqdordagi moliyaviy mablag'ini tavakkal qilgan holda bozorga yangi g'oya, mahsulot, xizmat va ishlar bilan kirib boruvchi ishbilarmon shaxs hisoblanadi⁶.

Adabiy manbalar tahlili shuni ko'rsatdiki, ayrim tadqiqotchilar "biznes" tushunchasini "tadbirkorlik"ning o'xshashi deb bilishadi. Biz

¹ Lex.uz. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, PF-60-son

² Райзберг, Б.А. Современный экономический словарь/ Б.А. Райзберг, Л.Ш. Лозовский, Е.Б. Стародубцева. – 6-е изд., перераб. и доп. – Москва: ИНФРА-М, 2011. – 512 с

³ Ageev, A.I. Предпринимательство: проблемы собственности и культуры [Текст] /Москва: Наука, 1991. – 112с.

⁴ Грубенкова Д.О. Предпринимательство в теориях Р. Кантильона, Маркса, Веблена и Шумпетера: сравнительный анализ // Международный студенческий научный вестник. – 2016. – № 2

⁵ O'zbekiston Respublikasining ijtimoiy-iqtisodiy iqtisodi, O'zbekiston Prezidentligidagi statistika agentligining choraklik nashri. Toshkent- 2023.

⁶ B.Sh. Akbarova, O'zbekiston Respublikasi iqtisodiyotida kichik biznes va tadbirkorlikning o'rni. Toshkent-2021.

shu nuqtayi nazarga qo'shilgan holda dissertatsiya tadqiqotida kichik biznesga nisbatan "tadbirkorlik" iboralarini sinonim sifatida qo'llash mumkin, deb hisoblaymiz.

Adabiy manbalar tahlili shuni ko'rsatdiki, ayrim tadqiqotchilar "biznes" tushunchasini "tadbirkorlik"ning o'xshashi deb bilishadi. Biz shu nuqtayi nazarga qo'shilgan holda dissertatsiya tadqiqotida kichik biznesga nisbatan "tadbirkorlik" iboralarini sinonim sifatida qo'llash mumkin, deb hisoblaymiz.

Yuqoridagi fikrlardan kelib chiqqan holda, hamda o'z tadqiqotlarimiz natijasida kichik biznesga quyidagicha ta'rif berishimiz mumkin: Kichik biznes – kam sonli xodimlarga ega bo'lgan va yirik korporatsiyalarga qaraganda kamroq daromad keltiradigan xususiy kompaniya, sheriklik tartibidagi yoki yakka tartibdagi tadbirkordir. Kichik biznes ko'pincha kichikroq miqyosda ishlaydi va cheklangan resurslarga ega, ammo ular ish joylarini yaratish va mahalliy hamjamiyatlarga hissa qo'shish orqali iqtisodiyotda hal qiluvchi rol o'ynashi mumkin.

Tadqiqot metodologiyasi. Kichik biznesni rivojlantirish hamda uning mamlakat ijtimoiy-iqtisodiy tizimiga ta'sirini baholash mintaqa aholisining bandlik darajasiga, aholining rekreatsion ehtiyojlarini qondirishga va shunga mos ravishda ularning hayot sifatini

yaxshilashga, hududning ijtimoiy-madaniy rivojlanishiga ta'sir darajasini aks ettiradi.

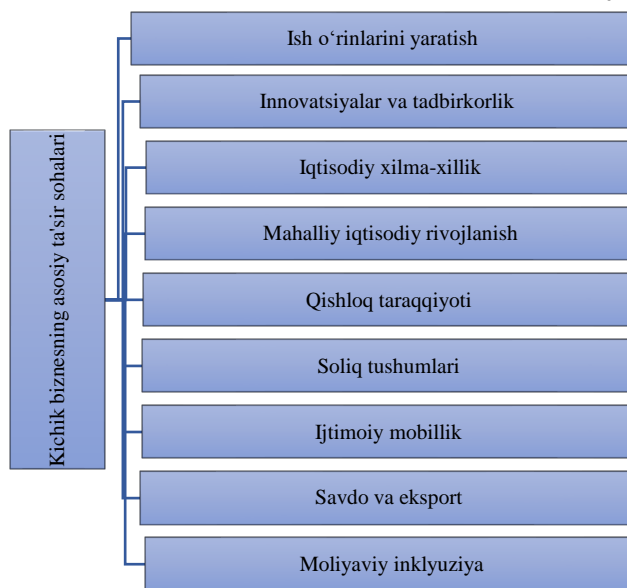
Metodologiya quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- kichik biznesni rivojlantirish natijasida respublikaning qaysi sohalariga ijobiy ta'sir qilishi nanzariy jihatdan asoslash;
 - statistik ma'lumotlarni yig'ish va birlamchi qayta ishlash;
 - qayta ishlangan ma'lumotlardan foydalangan holda kichik biznesni rivojlantirish ko'rsatkichlarini hisoblash;
 - respublikada kichik biznesni rivojlantirish borasida olib borilayotgan davlat siyosati va uning natijalarini tahlil qilish;
 - ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish ko'rsatkichlarini qiyosiy baholash.
- Ushbu metodologiyani qo'llash tadbirkorlik tuzilmalarining mamlakat ijtimoiy-iqtisodiy hayotidagi tutgan o'rini baholash, hududlar miqyosida tahlil qilish imkonini beradi.

Tahlil va natijalar. Kichik biznesni turli sohalarida, jumladan, chakana savdo, oziq-ovqat va ichimliklar, professional xizmatlar, ishlab chiqarish va texnologiyada topish mumkin. Ular ko'pincha ma'lum bir maqsadli bozorga ixtisoslashgan mahsulotlar yoki xizmatlarni taqdim etadi.

Kichik biznes mamlakat ijtimoiy-iqtisodiy farovonligining turli jabhalariga sezilarli darajada hissa qo'shadi. Kichik biznesning ta'sir sohalarini shartli ravishda quyidagicha turlarga ajratdik (1-jadval):

1-jadval (Kichik biznesning ta'sir sohalarini)⁷

Endi bu tushunchalarni kengroq ma'nolarini berib o'taylik:

Ish o'rinlarini yaratish: Kichik biznes bandlikka katta hissa qo'shadi. Ular yirik korporatsiyalarga qaraganda tezroq ish o'rinlari yaratib, ishsizlik darajasini pasaytirishga yordam beradi va turli xil shaxslarning turmush farovonligini ta'minlaydi.

Innovatsiyalar va tadbirkorlik: Kichik biznes ko'pincha innovatsiyalar va tadbirkorlik markazlari hisoblanadi. Ular chaqqon va o'zgaruvchan bozor sharoitlariga tezda moslasha oladi, ijodkorlikni rivojlantiradi va bozorga yangi g'oyalarni olib keladi.

Iqtisodiy xilma-xillik: Kichik biznes turli soha va tarmoqlarda faoliyat yuritib, iqtisodiy xilma-xillikka hissa qo'shadi. Bu xilma-xillik iqtisodiyotning muayyan tarmoqlardagi zarbalarga chidamliligini oshirishi mumkin.

Mahalliy iqtisodiy rivojlanish: Kichik biznes odatda mahalliy hamjamiyatlarda chuqur o'tmashgan. Ularning muvaffaqiyati jamiyat darajasida iqtisodiy rivojlanishni rag'batlantirishi mumkin, bu esa daromad darajasini oshirishga va turmush darajasini yaxshilashga olib keladi.

Qishloq taraqqiyoti: Ko'pgina mamlakatlarda kichik biznes qishloq taraqqiyoti uchun hal qiluvchi ahamiyatga ega. Ular qishloq joylarida ish bilan ta'minlash, shahar migratsiyasining oldini olish va qishloq jamoalarining barqarorligini qo'llab-quvvatlashi mumkin.

Soliq tushumlari: Kichik biznes davlat xizmatlari va infratuzilmani rivojlantirishga hissa qo'shib, hukumatga soliq tushumlarini keltirib chiqaradi. Ushbu daromad ta'lim, sog'liqni saqlash va boshqa ijtimoiy xizmatlarni moliyalashtirish uchun juda muhimdir.

Ijtimoiy mobillik: Kichik biznes ijtimoiy harakatchanlik uchun yo'l bo'lib xizmat qilishi mumkin. Kichik biznesni yo'lga qo'yayotgan tadbirkorlar turli millatga mansub bo'lishi mumkin va ularning

muvaffaqiyati boshqalarni tadbirkorlikka intilishga ilhomlantirishi, imkoniyatlar tuyg'usini va yuqori harakatchanlikni oshirishi mumkin.

Savdo va eksport: Kichik biznes tovarlar va xizmatlarni eksport qilish orqali xalqaro savdoga hissa qo'shishi mumkin. Bu esa jahon miqyosida mamlakatning iqtisodiy raqobatbardoshligini oshirishi mumkin.

Moliyaviy inklyuziya: Kichik biznesni rivojlantirish an'anaviy moliyaviy xizmatlardan foydalana olmaydigan shaxslarga iqtisodiy faoliyatda ishtirok etish imkoniyatlarini taqdim etish orqali moliyaviy inklyuziyani rivojlantirishi mumkin.

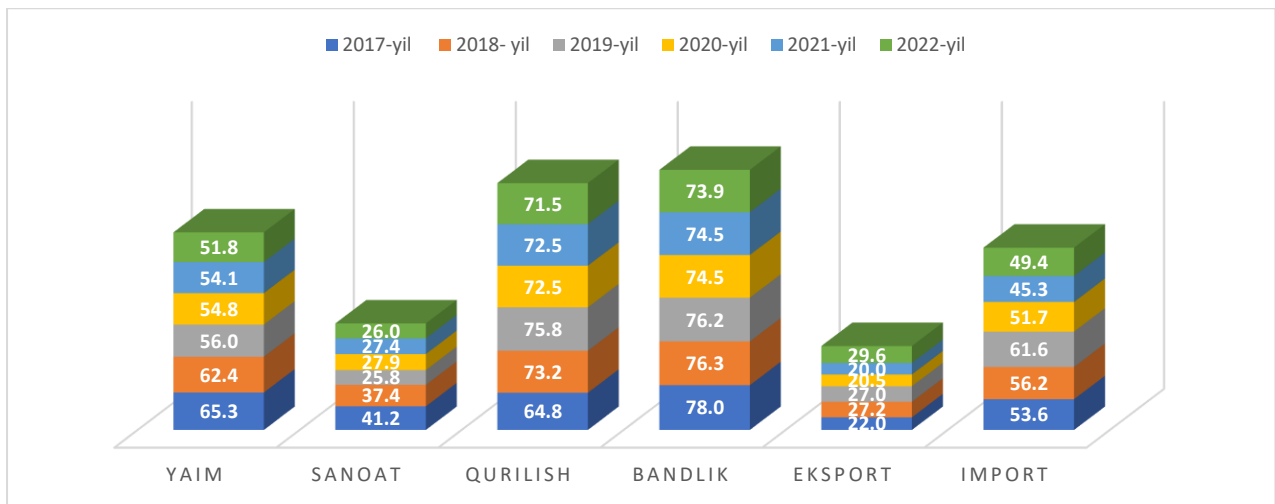
Umuman olganda, kichik biznes rivojlanishining ijtimoiy-iqtisodiy tizimga ta'siri ijobiy va keng ko'lamli. Kichik biznesni qo'llab-quvvatlovchi siyosat va tashabbuslar yanada inklyuziv, dinamik va barqaror iqtisodiyotga olib kelishi mumkin.

Ma'lumki, Mamlakatimiz rahbari tashabbuslari bilan 2017-2021-yillarda rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha [Harakatlar strategiyasi](#) ishlab chiqilgan edi va bu startegiya o'zining ijobiy natijasini berdi. Keng jamoatchilik muhokamasi natijasida "Harakatlar strategiyasidan – Taraqqiyot strategiyasi sari" tamoyiliga asosan yettita ustuvor yo'nalishdan iborat 2022-2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi davlat dasturi ishlab chiqildi. Ushbu startegiyaning 2-ustuvor yo'nalishi aynan milliy iqtisodiyotni jadal rivojlantirish va yuqori o'sish sur'atlarini ta'minlashdan iborat⁸. Hozirda ushbu dasturda belgilangan vazifalar bosqichma- bosqich amalga oshirib borilmoqda.

Mamlakatimizda 2017-2022-yillarda Respublika Yalpi ichki mahsuloti, Sanoati, qurilishi, bandlik, eksport va import sohalarida kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning ulushini (%da) ko'rib chiqaylik (1-rasm):

⁷ Muallif ishlanmasi

⁸ Lex.uz. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, PF-60-son

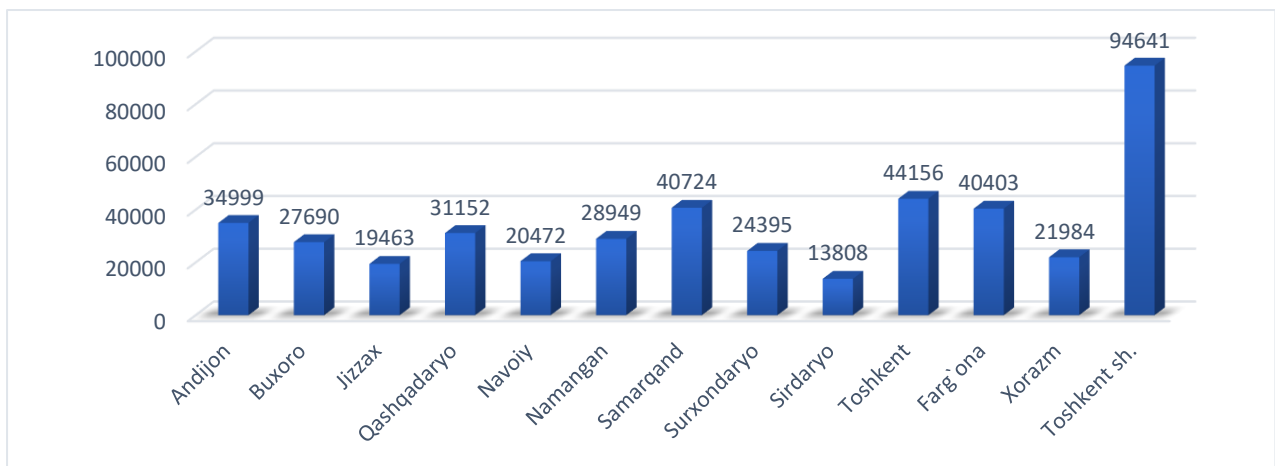

1-rasm. 2017-2022-yillarda Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning ulushi⁹

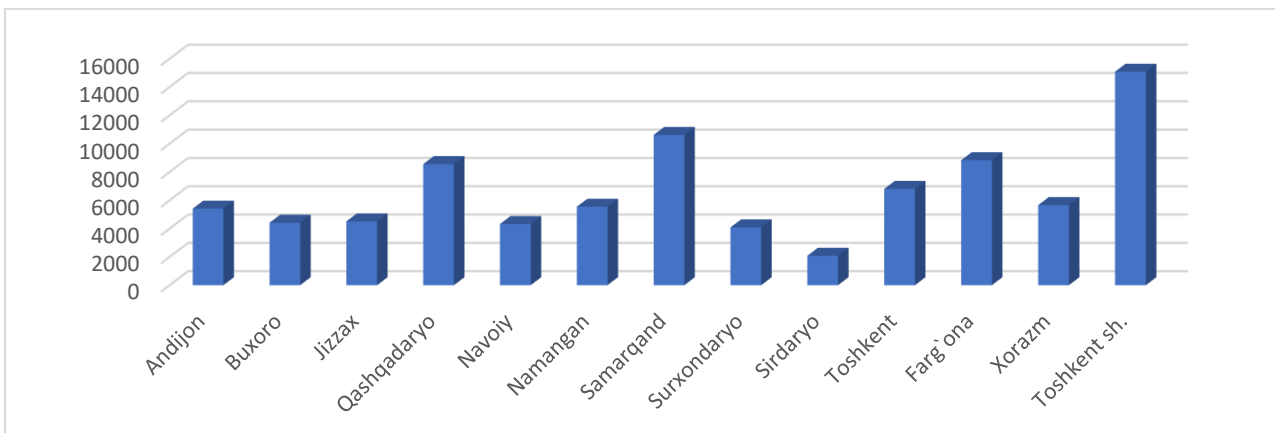
Ushbu diagrammani tahlil qiladigan bo'lsak, respublikamizda kichik biznes hamda xususiy tadbirkorlik aholi bandligini ta'minlashda yetakchi o'rinni egallamoqda. O'zbekistonda kichik biznes va xususiy tadbirkorlik aholi bandligini ta'minlashda o'rtacha 76% ga to'g'ri kelmoqda.

Yillar kesimida tahlil qiladigan bo'lsak, kichik tadbirkorlikning YAIMdagi ulushi 13,5%ga, sanoatda 15,2%ga, bandlikda 4,1%ga, importda 4,2%ga kamayganligini, qurilishdagi ulushi 6,7%ga, eksportda esa 7,6% ga ortganligini ko'rishimiz mumkin. Kichik biznesning eksportdagi ulushi ortayotganligi uning borgan sari raqobatbardosh hamda jahon bozorida o'z o'rniga ega bo'lib borayotganligini bildiradi.

Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning sohalardagi ulushini ko'tarish uchun albatta bu respublikada faoliyat yuritayotgan kichik biznes subyektlari soni muhim ahamiyatga ega. 2023-yilda respublikamizda faoliyat olib borayotgan kichik biznes subyektlari soni 523556 tani tashkil qilgan bo'lib, bu ko'rsatkich 2022-yilda 462834 tani tashkil etgan. Bu raqamlardan ko'rishimiz mumkin bir yilda respublikamizda faoliyat ko'rsatayotgan kichik tadbirkorlik subyektlari soni 60722 taga oshgan, bu esa juda yaxshi. Poytaxt va viloyatlar kesimida ko'radigan bo'lsak, bu ko'rsatkich eng yuqori bo'lgan hudud Toshkent shahri ekanligini, eng quyi ko'rsatkich esa Sirdaryo viloyatiga tegishli ekanligini ko'rishimiz mumkin (2- rasm).

2-rasm. 2023-yil holatiga Toshkent shahar va viloyatlar kesimida faoliyat ko'rsatayotgan kichik biznes subyektlari soni
Endi 2023-yilda respublikamizda yangi tashkil etilgan kichik tadbirkorlik subyektlari soni statistikasini ko'raylik (3-rasm):

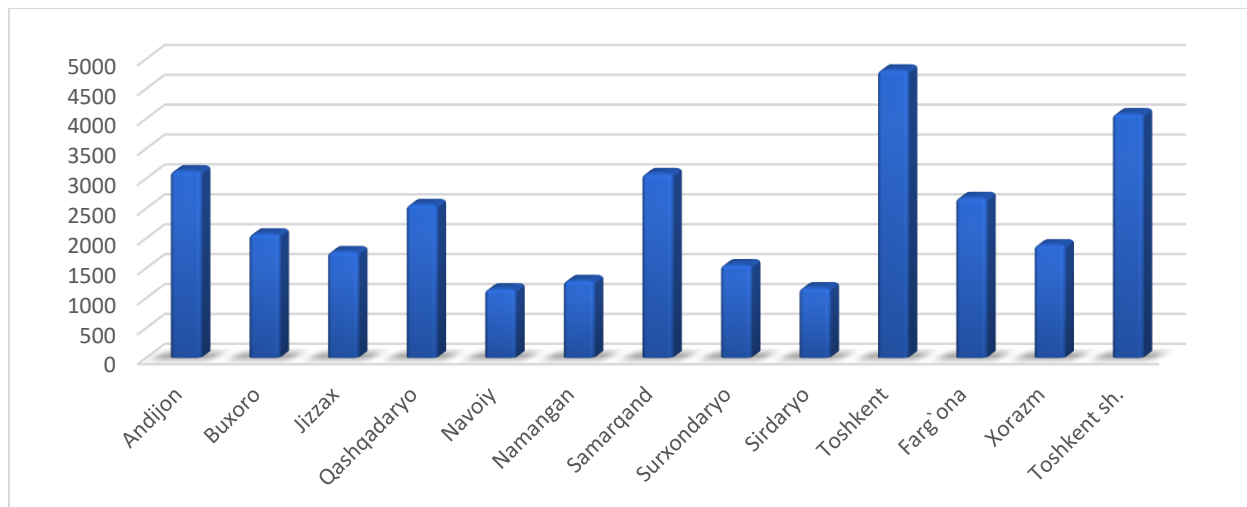

3-rasm. 2023-yil holatiga Toshkent shahar va viloyatlar kesimida yangi tashkil etilgan kichik biznes subyektlari soni

⁹ Stat.uz – sayt ma'lumotlaridan foydalanib yaratildi.

Yuqoridagi ko'rsatkichlar bizni qanchalik quvontirsa, endi masalaning ikkinchi tomoni ham borligini unutmasligimiz kerak. Ya'ni nafaqat tadbirkorlik subyektlarini tashkil etish balki, shu bilan bir qatorda uning kelgusida o'z faoliyatini to'xtatmasdan rivojlanib ketishi ham judayam muhimdir. Endi quyida faoliyat ko'rsatmayotgan kichik biznes subyektlari soni statistikasini ham keltirib o'taylik. Birgina 2023-

Yil uchun respublikamizda faoliyat ko'rsatmayotgan kichik biznes subyektlari soni 32415 tani tashkil etmoqda, buni Toshkent shahar va viloyatlar kesimida o'rganadigan bo'lsak, eng yuqori ko'rsatkich Toshkent viloyatiga to'g'ri kelayotganligini ko'rishimiz mumkin (4-rasm).

4-rasm. 2023-yil holatiga Toshkent shahar va viloyatlar kesimida faoliyat ko'rsatmayotgan kichik biznes subyektlari soni¹⁰

Tadbirkorlik subyektlarini tashkil etishdan ham ko'ra uning kelajakda rivojlanib ketishi, ish faoliyatini to'xtatib qo'ymasligi juda muhim. Mamlakatimiz rahbari tomonidan chiqarilayotgan farmon va qarorlar ham aynan mana shunday muammolarni oldini olish, raqobatbardoshlikni oshirish, eksport va bandlik ko'rsatkichlarini yanada ko'tarishga qaratilgan.

X. Velu biznesni rivojlantirish jarayonlarini o'rganar ekan, firmalar hajmini tavsiflovchi sifat mezonlarini, mahsulotni yaratish maqsadi va uni ilgari surish yo'llari, boshqaruv turi, moliyaviy faoliyati, xodimlarni boshqarish usuli hamda usullarini aniqlagan.

Kichik biznes hamda xususiy tadbirkorlikni rivojlanishiga bir necha omillar ta'sir qiladi. Bular hududning joylashuv o'ri, resurslar darajasi, ijtimoiy rivojlanganlik hamda aholi soni va hokazo.

Hududlar bo'ylab yangi firma shakllanishini tarmoqlarning hududiy tarkibidagi farqlar va tarmoqlarning farqlari bilan izohlash mumkin. Masalan, mintaqaning sanoat tuzilmasi mintaqadagi umumiy yangi firma shakllanishi sur'atlariga ta'sir qiladi, chunki tarmoqlar raqobatbardoshlik darajasi (kirish to'siqlari) va tadbirkorlik imkoniyatlarining paydo bo'lish darajasi bilan bir-biridan farqlanadi¹¹.

Xulosa va takliflar. Butun dunyoda kichik biznes iqtisodiy o'sish va barqarorlik omili hisoblanadi. Ekspertlarning hisob-kitoblariga ko'ra, xorijiy mamlakatlarida ishlab chiqarish sanoatining yarmidan ko'pi kichik va o'rta biznes tomonidan ishlab chiqariladi. Kichik biznesning moslashuvchanligi uni osongina qayta ishlatishga imkon beradi. Asosiysi shundaki, inqiroz davrida kichik biznesda bandlik barqarorligicha qoldi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Lex.uz. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, PF-60-son.
2. Stat.uz – O'zbekiston Respublikasi Davlat Statistika qo'mitasi rasmiy sayti.
3. Boutillier, S. (2019). Small entrepreneurship, knowledge and social resources in a heavy industrial territory. The Case of Eco-Innovations in Dunkirk, North of France. *Journal of the Knowledge Economy*, 10, 997-1018.
4. O'zbekiston Respublikasining ijtimoiy-iqtisodiy holati, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligining choraklik nashri. Toshkent-2023,
5. B.Sh. Akbarova, O'zbekiston Respublikasi iqtisodiyotida kichik biznes va tadbirkorlikning o'ri. Toshkent-2021.
6. Tojiyeva, M. M. (2022). Biznesni rivojlantirish samaradorligi hamda uni baholashning uslubiy yondashuvlari. *Qo'qon universiteti xabarnomasi*, 5, 52-58.

Shunday qilib, kichik biznesni rivojlantirish davlat siyosatining umuman iqtisodiyotda ham, xususan, qishloq xo'jaligida ham ustuvor yo'nalishlaridan biridir. Kichik biznes tarmog'i mamlakatimiz ijtimoiy-iqtisodiy tizimining barqaror rivojlanishini ta'minlaydi, ko'plab ish o'rinlarini yaratadi, shu orqali qishloq aholisining ijtimoiy ta'minotini oshiradi, raqobat muhitini yaratadi, iste'molchilarni yangi tovar va xizmatlar bilan ta'minlaydi hamda yirik biznesning rivojlanishiga yordam beradi.

Kichik biznesni turli sohalarida, jumladan, chakana savdo, oziq-ovqat va ichimliklar, professional xizmatlar, ishlab chiqarish va texnologiyada topish mumkin. Ular ko'pincha ma'lum bir maqsadli bozorga ixtisoslashgan mahsulotlar yoki xizmatlarni taqdim etadigan ko'proq shaxsiy va mahalliy e'tiborga ega. Kichik biznes cheklangan kapital, yirik kompaniyalar bilan raqobat va hukumat aralashuvi kabi muammolarga duch keladi. Biroq, ular, shuningdek, o'zgaruvchan bozor sharoitlariga tezda moslashish qobiliyatiga ega bo'lganligi uchun moslashuvchanlikka ega va yirik korporatsiyalar uchun muammo bo'lgan holatlar (mijozlar bilan ishlash, xodimlar bilan munosabatlar va hokazo)da yengillik bilan masalani hal qilish imkoniyatiga ega bo'ladi. Umuman olganda, kichik biznes sog'lom iqtisodiyotning muhim tarkibiy qismi bo'lib, innovatsiyalar, ish o'rinlari yaratish va iqtisodiy o'sishga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Ular tadbirkorlikni rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi va bozorning xilma-xilligi va raqobatbardoshligini shakllantirishda juda muhimdir.

7. Tojiyeva, M. M. Q., & Abdullayev, A. A. U. (2021). The use of modern technologies in statistical data collection. *Asian Journal of Multidimensional Research*, 10(12), 752-757.
8. Elmurodov, M. N., & Tojiyeva, M. M. (2023). Kichik biznes subyektlari faoliyatini tashkilloshirishda moliyaviy hisobning ahamiyati. *Qo'qon universiteti xabarnomasi*, 44-47.
9. qizi Azimova T. E. Economic directions in teaching mathematics //Intent Research Scientific Journal. – 2023. – T. 2. – №. 4. – C. 54-56.
10. Raxmonova, V. (2023). The role and place of mathematical models in teaching students to solve optimization problems. *Modern Science and Research*, 2(4), 592-597.
11. Kamoldinovna, S. Y. (2023). Turistik mahsulotlar va xizmatlarni diversifikatsiyalashni boshqarish mexanizmlarini takomillashtirish. *Qo'qon universiteti xabarnomasi*, 8, 66-69

¹⁰ O'zbekiston Respublikasi Statistika qo'mitasi ma'lumotlari asosida muallif ishlanmasi.

¹¹ Boutillier, S. (2019). Small entrepreneurship, knowledge and social resources in a heavy industrial territory. The Case of Eco-Innovations in Dunkirk, North of France. *Journal of the Knowledge Economy*, 10, 997-1018

12. Mamurjonovich, U. T. (2023). JAHON IQTISODIYOTIDA YANGI INDUSTRIAL DAVLATLARNING TUTGAN O'RNI. QO 'QON UNIVERSITETI XABARNOMASI, 344-345.

13. Umarov Toxirjon Mamurjonovich. (2024). ERKIN IQTISODIY ZONALARDA TADBIRKORLIK FAOLIYATIGA INNOVATSIYALAR VA INVESTITSIYALARNI RAG'BATLANTIRISHDA KLASSTER YONDASHUVINING O'RNI. *INTERNATIONAL CONFERENCE OF NATURAL AND SOCIAL-HUMANITARIAN SCIENCES*, 1(1), 156-167. Retrieved from <https://universalconference.us/universalconference/index.php/ICNSHS/article/view/277>

14. Ugli, B. K. F. (2024). THE IMPACTING FACTORS ON SMALL BUSINESS GROWTH. *Frontline Marketing, Management and Economics Journal*, 4(01), 24-36.

15. Райзберг, Б.А. Современный экономический словарь/ Б.А. Райзберг, Л.Ш. Лозовский, Е.Б. Стародубцева. – 6-е изд., перераб. и доп. – Москва: ИНФРА-М, 2011. –512 с

16. Агеев, А.И. Предпринимательство: проблемы собственности и культуры [Текст] /Москва: Наука,1991.-112с.

17. Грубенкова Д.О. Предпринимательство в теориях Р. Кантильона, Маркса, Веблена и Шумпетера: сравнительный анализ // Международный студенческий научный вестник. – 2016. – № 2